Wat is de mens, dat Gij hem gedenkt? Een bijdrage tot een homiletische antropologie

R Bos¹

(Universiteit van Pretoria)

ABSTRACT

What is man that You are mindful of him? (Psalm 8:4) A contribution to homiletical anthropology

This article offers a contribution to the homiletical anthropology. It is an attempt to correct certain elements of the classical reformed vision, where human beings are theologically defined as sinners. About human relations, human thoughts, words and deeds, one cannot speak only in terms of sin, deficit or guilt that must be redeemed. Human experience also attests to the reality of the Kingdom of God and its righteousness. Theoretical homiletics and practical sermons have to accept this ambivalence of experience. This article wants to do justice to the multifaceted and multi-coloured character of the witnesses of Old and New Testament.

- *Obedience and righteousness get their places next to guilt and failure.*
- *When preaching speaks about sin and sinners, the preacher must distinguish between perpetrators and victims. Preaching cannot and may not throw both on one heap.*
- *The experience of evil is not only a matter of guilt. Evil can present itself also as suffering which gives rise to lament in the midst of the community of faith.*
- *Human beings can also be surprised by unexpected joy and grace, which gives rise to songs of praise.*

1 INLEIDING – DE VRAAG NAAR EEN THEOLOGISCHE ANTROPOLOGIE

1.1 De hoorder in het centrum

In een preek richt een voorganger zich tot hoorders met een toespraak die geworteld en ingebed is in de christelijke traditie. Dat 'zich richten tot' is in de theoretische homiletiek en de praktijk van de prediking lange tijd verstaan als communicatief éénrichtingsverkeer. De hoorders waren object van de preek, de prediker had de hoorders een boodschap (aan) te

---

¹ Lid van HOMLIT, Departement Praktiese Teologie, Universiteit van Pretoria.

zeggen. Dat had als consequentie dat homiletische handboeken veel aandacht besteedden aan inhoud en vormgeving van de boodschap maar dat er geen of weinig aandacht was voor de hoorders (Dijk 1955; Davies 1958; Hoekstra 1975).

De empirische of antropologische wending in de praktische theologie (Luther 1992) bracht voor de homiletiek (onder andere) met zich mee dat de hoorders een andere plaats kregen in de homiletische bezinning en de praktijk van de preekvoorbereiding. Steeds sterker drong het besef door dat de hoorders en hun leefwereld niet slechts gezien konden worden als het adres waar een van tevoren geprepareerde boodschap moest worden afgeleverd. Preken waren niet meer uit op een "Einwirkung auf den Hörer", maar op een "Verständigung mit dem Hörer" (Lange 1982; Luther 1983; H M Müller 1996: 282-288). De hoorder is medeconstitutief voor het gehele preekproces, zowel naar inhoud als naar vormgeving.

Dat bracht met zich mee dat bezinning op de hoorders en hun situatie een vast onderdeel is geworden van de homiletische handboeken die de laatste jaren zijn verschenen (Craddock 1992; Dingemans 1991; K Müller 1994; H M Müller 1996; Nembach 1996; Vos 1996 I/II; Allen 1998). Ging het in de handboeken vóór de "wending naar het subject" voornamelijk over preken en predikers, daarna komen hoorders, de homiletische situatie en communicatie nadrukkelijk in beeld. De hoorder is niet langer object van de preek maar (mede)subject (Luther 1983). Ernst Lange heeft dat geconcentreerd onder woorden gebracht met de uitdrukking "Der Hörer ist mein Thema" (Lange 1982: 62).

1.2 Wie is de hoorder in theologisch perspectief?

Wanneer we proberen deze aandacht voor de hoorders in kaart te brengen dan springen twee gebieden in het oog. Allereerst is het complexe veld van de communicatie in kaart gebracht (Dingemans 1991: 137-158; Vos 1996/I: 153-196). Binnen dat veld kwam er aandacht voor de vormgeving van de preek en voor het taalgebruik, bijvoorbeeld temidden van de sociale diversiteit van hoorders (Albrecht 1982). Er werd ook aandacht besteed aan de dramatische en theatrale aspecten van de prediking (Webb 1998; Childers 1999).

Op een tweede veld werd de schijnwerper gericht op de wijze waarop de prediker inhoudelijk aandacht besteedt aan de hoorders en hun situatie. Hierbij gaat het om vragen en thema's waarmee de prediking hoorders in hun actuele situatie kan aanspreken. De klassieke homiletiek sprak van het applicatieve element. De homiletiek ging beseffen dat de toepassing niet iets is wat als het ware achter de preek geplakt kan worden. De bezinning op de homiletische situatie dient van meet af aan onderdeel van het proces van preekvoorbereiding te zijn (Lange 1982; Van der Laan 1989; Bos 1992; Hermelink 1992). Het gehele proces van

preekvoorbereiding wordt getoonzet door de aandacht voor de noden en aanvechtingen, het verlangen naar heil en het voeden van het Godsvertrouwen van de hoorders (Van der Geest 1978). De hoorders bepalen niet alleen – in communicatief opzicht – mede het verstaansproces van de uitgesproken preek, de hoorder komt al in beeld voorafgaand aan het hele proces van preekvoorbereiding.

Met al deze belangstelling voor de hoorder is er nog weinig systematisch gereflecteerd op de vragen die samenhangen met een theologische visie op de hoorders. In de literatuur zijn over dit thema wel enkele terloopse opmerkingen te vinden (o.a. Dannowski 1985: 92-101; Dingemans 1991: 58-65) maar er is geen systematische aandacht voor het theologisch profiel van de hoorder. We betreden dan het terrein van de theologische antropologie. Nu is dat op zich een terrein met veel voetangels en klemmen. Dat neemt niet weg dat de homiletiek in elk geval een vorm van “praktijk-antropologie” zal moeten ontwikkelen. Preken willen zich immers richten tot mensen en een verbinding leggen tussen de wereld waar de bijbelse tekst van getuigt en de wereld waar de hoorders deel van uitmaken.

In dit artikel wil ik een enkele bouwstenen aandragen voor een theologische visie op de hoorders ten bate van de homiletische praktijk. Niet met de pretentie een (theologische) antropologie te schrijven. Wel om naar de diversiteit van schriftuurlijke gezichtspunten in de antropologie te vragen met het oog op de prediking. “Wat laat zich uit de geschiedenis van de mens met God aflezen aangaande het wezen van die mens?” (Berkhof 1985:180).

De verdere opbouw van dit artikel is als volgt. In paragraaf twee schets ik de antropologie zoals die gaandeweg dominant is geworden binnen de prediking van de reformatorische traditie. Vervolgens formuleert paragraaf drie enkele vragen bij dit paradigma, vragen die opkomen uit de Schrift en uit de concrete existentie van mensen. Vervolgens biedt paragraaf vier een verbreding van de antropologie voor de homiletische praktijk. Na enkele algemene opmerkingen over de intentie van de prediking (paragraaf vijf), wijs ik in paragraaf zes op enkele mogelijke operationaliseringsen.

2 DE DOMINANTE ROL VAN HET CREDO VAN DE RECHTVAARDIGING

Het vertrekpunt voor dit artikel vormt de reformatorische traditie. Deze traditie tekent de mens binnen een heilshistorisch perspectief (Hoekstra 1975: 164vv). God heeft de mens naar zijn beeld en gelijkenis geschapen, goed, rechtvaardig en heilig “zodat hij met zijn wil en alles overeen kon stemmen met de wil van God” (artikel 14 Nederlandse Geloofsbelijdenis). Maar de mens “heeft zich willens en wetens aan de zonde onderworpen en daarmee aan de dood en de vervloeking door gehoor te geven

aan het woord van de duivel" (idem). Deze misstap van Adam breidt zich uit over heel het menselijk geslacht want het betreft "een verdorvenheid van de gehele natuur en een erfelijk kwaad, waarmee zelfs de kleine kinderen in de moederschoot besmet zijn" (artikel 15 Nederlandse Geloofsbelijdenis). In dit heilshistorische perspectief is Jezus Christus de reddende Messias. Hij is de verlosser van wie reeds Mozes en de profeten spreken. In zijn lijden en sterven wordt de menselijke schuld verzoend. Op basis hiervan ontstond het theologische paradigma zoals dat verwoord is in de eerste zondag van de Heidelberger Catechismus, "ellende, verlossing en dankbaarheid".

Vanuit de culturele en theologische context van de Middeleeuwse is deze inzet van de Reformatie te begrijpen en te rechtvaardigen. Zo schieden de reformatoren binnen een cultuur die getekend was door (onder andere) de dreiging van oorlog en de pest en een kerkelijk klimaat dat getekend was door (onder andere) een bepaalde boetepraktijk en kerkelijke hiërarchie een klimaat waarbinnen mensen getroost konden leven en sterven (Zondag 1 HC).

Gaandeweg verzelfstandigde het theologische paradigma zich echter van haar historische context en stonde in de gereformeerde scholastiek. Binnen kerk en theologie kwam de mens aan de orde onder het voorteken van de "ellende"; dat onderdeel kreeg een logisch en theologisch primaat in de antropologie. "De christelijke antropologie houdt zich vooral bezig met wat het centrale probleem van de mens wordt genoemd: het raadsel van de 'zonde'" (Dingemans 2000:331). Zo werd in de loop van de geschiedenis de visie op de mens gaandeweg steeds meer bepaald door donkere en pessimistische tonen. In dat verband zijn fragmenten uit de Heidelberger Catechismus los van hun context een eigen leven gaan leiden. Te denken is aan de geladen uitdrukkingen dat de mens "van nature geneigd is God en zijn naaste te haten" (Zondag 2 HC) en dat de mens "zo verdorven is dat hij geheel en al onbekwaam is tot iets goeds en geneigd tot alle kwaad" (Zondag 3 HC).

Deze tonen gingen ook de prediking in de gereformeerde traditie steeds meer stempelen. De hoorders van de preek werden allereerst en allermeeft op hun zondaar-zijn aangesproken (Dannowski 1985: 92vv; Dingemans 1991:58vv). Voor de prediking betekende het dat dit paradigma zowel de meer algemene inhoud als de formele opbouw en structuur van de afzonderlijke preken ging bepalen. De drieslag uit de eerste zondag van de Heidelberger Catechismus, "ellende, verlossing en dankbaarheid", heeft eeuwenlang zowel de inhoud als ook de vormgeving van de prediking bepaald (K Dijk 1955; Dingemans 1991:87v). De preek begon met een donkere schets van de wereld van de hoorders. Vervolgens wees de prediker op het heil in Jezus Christus. De preek sloot af met een aansporing tot een reactie op het evangelie: de betoonde dankbaarheid voor de verlossing, de mens als medewerker in Gods wijngaard.

Aldus nam de reformatorische prediking en, breder de opzet van de gehele liturgie, haar uitgangspunt in de belijdenis van de rechtvaardiging van de goddeloze en de noodzaak van vergeving en verzoening (Gräb 1988:261; Immink 1998:185vv). De cruciale rol van dit credo werd voor een belangrijk deel ontleend aan Paulus; het kreeg een centrale, allesbeheersende plek van waar uit andere elementen van de theologie hun plaats kregen. Dit onderdeel van het credo werd als het ware de zon in het systematisch-theologische zonnestelsel waaromheen de andere elementen als planeet hun baan hadden.

Het is opmerkelijk te noemen dat een dergelijke drieslag niet alleen is te vinden in orthodoxe prediking, met de nadruk op de schuld van de mens, de verzoening door de dood van Christus en de gehoorzaamheid aan Gods geboden en inzettingen als leefregel der dankbaarheid. Ook in maatschappelijk en politiek georiënteerde prediking is deze drieslag terug te vinden. Niet zelden beschrijven dergelijke preken de wereld in donkere tonen: onrecht en bedrog, bewapening, zelfmoord, angst, afgoderij, verbroken verhoudingen, megalomane neigingen, arrogante technologie. De wereld komt er in deze preken slecht van af (Heggen 1989:571; Bos 1992:198-203). Vervolgens wijst de preek op de bevrijding door de opstanding van Christus. Het derde element is de oproep tot gehoorzaamheid, in dit geval de oproep tot maatschappelijk engagement. De structuur van de prediking blijft in zowel in het geval van de orthodoxe prediking als in het geval van de hedendaagse variant geborduurd op het stramien van de drieslag ellende, verlossing en dankbaarheid.

3 VRAGEN BIJ DE ONTWIKKELING VAN HET PARADIGMA

3.1 Vanuit de Schrift

Nu is het de vraag in hoeverre dit paradigma, zoals dat in de loop der tijd is gegroeid binnen de reformatorische traditie, recht doet aan de veelkleurigheid van het getuigenis aangaande de mens zoals dat in de Schrift is te vinden. Voor het beantwoorden van die vraag richt ik me allereerst tot het boek der Psalmen. "In der Bibel Alten und Neuen Testaments gibt es wohl kaum einen Textbereich, der so geeignet wäre, Aspekte der Anthropologie zu gewinnen, wie der Psalmen" (Kraus 1979:178). Lezend in de psalmen dringen zich enkele belangrijke vragen op bij de geschetste ontwikkelingen van het reformatorische paradigma. In de psalmen is regelmatig te horen dat de dichters hun onschuld betuigen tegenover de HEER en tegenover mensen. Een treffend voorbeeld daarvan is Psalm 26. De dichter stelt dat hij zich verre houdt van de misdadigers en hun praktijken. Hij is onschuldig en heeft zich verre gehouden van valsaards en huichelaars. Zijn vertrouwen op de HEER is onwankelbaar. Daarom

maakt hij vrijmoedig aanspraak op Gods hulp en redding. Deze stem is bepaald geen uitzondering maar is juist met grote regelmaat te vernemen in het koor der psalmen (o.a. Psalm 1, 5, 6, 7, 15, 17, 26, 31, 34).

Voor de genoemde ontwikkelingen binnen de reformatische theologie ontstaat daar een probleem (Holladay 1995:14). Want hoe kan een zondig mens die "geneigd is tot alle kwaad en onbekwaam tot enig goed" en derhalve op vergeving is aangewezen nu pleiten op zijn eigen onschuld en rechtvaardigheid? Is dat geen vorm van zelfvoldaan fariëzeïsme? De oplossing voor dit dilemma werd in drie richtingen gezocht. Allereerst hebben reeds Luther en Calvijn het begrip "zaaksgerechtigheid" gesmeed (J Ridderbos 1955:135; N H Ridderbos zj: 47v, 60). Daarmee werd uitgedrukt dat een betreffende dichter voor wat betreft een concrete zaak het gelijk en het recht aan zijn zijde kon hebben. Dat is ook elders in het Oude Testament te vinden, bijvoorbeeld de zaak van David tegenover Saul (1 Samuël 26:18, 23; 24:12v). Maar als persoon, zo werd daar direct aan toegevoegd, bleven zij aangewezen op genade en vergeving om voor Gods aangezicht te kunnen bestaan. "Daß das 'Unschuldsmotiv' auch den babylonischen Psalmen wohl bekannt ist, ändert ja nun doch nichts daran, daß es im israelitischen Psalter seines Sinn, sein Recht, seine Notwendigkeit von Israels gnädiger Erwählung her hat, auf Grund deren Gott den Bund mit ihm aufrichten und halten wollte" (Barth KD IV/1:638).

In het verlengde daarvan is in menig commentaar vervolgens een soort "psalmo-dicee" te vinden. Daarbij worden de dichters van de psalmen in bescherming genomen tegenover verwijten als zouden de betreffende liederen en gedichten getoonzet zijn door een hoogmoedig besef van onschuld en zelfgerechtigheid. Uit het vele materiaal noem ik één voorbeeld, het commentaar van Kraus bij Psalm 26. "In diesem Psalm handelt es sich nicht um sittliche Selbstqualifikation oder hybrides Unschuldsbewußtsein eines sich selbst Rechtfertigenden. Der Psalm ist durchströmt von der Gewißheit: Nichts kann mich scheiden von der Huld Gottes, die sich an der Stätte seiner Gegenwart wirksam erweist" (Kraus 1978:361/2; vgl. N H Ridderbos zj:271).

Naast deze lijnen van "zaaksgerechtigheid" en "psalmo-dicee" werd gewezen op het onvolkomen karakter van het oudtestamentische getuigenis. Zo zegt Nico Ridderbos in zijn inleiding op zijn commentaar op de Psalmen: "Het is toch niet toevallig, dat dergelijke sterke betuigingen van rechtvaardigheid en vroomheid in het N.T. niet of nauwelijks voorkomen. We zullen daarom in dergelijke betuigingen ook een blijk moeten zien, dat het zondebesef onder de oudtestamentische bedeling minder ontwikkeld, minder fijn vertakt was, dan het bij de nieuwtestamentische gelovige behoort te zijn (N H Ridderbos zj:48). En later, bij het commentaar op Psalm 26, spitst hij het nader toe. "De betuigingen van 'onschuld', beter: 'oprechtheid', veronderstellen het verbond; en het ver-

bond is een genadegave van de HERE, het verbond vindt, bij nieuwtestamentisch licht gezien, zijn bestaansgrond in Christus (N H Ridderbos zj:270).

Hoe steekhoudend zijn deze drie argumenten? Deze gaan elk op hun eigen manier terug op een onderscheid en zelfs in zekere mate een tegenstelling tussen de verkondiging van Oude en Nieuwe Testament. Maar dat onderscheid vindt geen grond in het concrete getuigenis van de nieuw-testamentische geschriften. De betuigingen van recht, geloof, hoop en liefde door en van mensen vinden we immers ook in de prediking van Jezus en in de brieven van de apostelen. Zo weet Jezus van "een Israëliet in wie geen bedrog is" (Johannes 1:48) en Hij kan aange-naam verrast zijn over een groot geloof van een "heiden" (Mattheüs 15:28). De verrassing over dat laatste is van dien aard dat Jezus kan zeggen dat hij zo'n geloof in Israël niet heeft gevonden (Mattheüs 8:10). Naast de vijf dwaze meisjes zijn er ook vijf wijzen die op gepaste wijze zijn voorbereid op de komst van de Bruid (Mattheüs 25:1-13). Jezus weet van dienaren die onzorgvuldig en lui omgaan met de hen toevertrouwde gaven (Mattheüs 25:14-30; Lucas 19:12-27). Maar in de betreffende gelijkenis zijn er twee dienaren die wél naar verwachting omgaan met de hen toevertrouwde talenten. Tot de dienaar die tien ponden winst heeft gemaakt, zegt Jezus zelfs "Voortreffelijk, goede slaaf; omdat gij in het minste getrouw geweest zijt, heb gezag over tien steden" (Lucas 19:17). Terzijde zij opgemerkt dat het opvallend is dat in preken naar aanleiding van deze gelijkenis de aandacht vrijwel steeds uitgaat naar degene die zijn ene talent verborg.

Paulus is de kroongetuige voor het credo aangaande de rechtvaardiging van de goddeloze. Dat getuigenis is inderdaad volop aanwezig in zijn prediking. Bij hem zijn echter ook andere geluiden te vernemen. De heiden-apostel brengt niet alles onder de noemer van schuldig falen, zonde en goddeloosheid. Zo begint hij vrijwel al zijn brieven met het danken van God voor het geloof, de hoop en de liefde van de geadresseerden. Paulus hoort "in de gehele wereld" de goede berichten van hen en geeft ook dat goede nieuws graag door. "Wij danken God, de Vader van onze Here Jezus Christus, te allen tijde bij ons bidden voor u, daar wij gehoord hebben van uw geloof in Christus Jezus en van de liefde, die gij al de heiligen toedraagt, om de hoop, die voor u is weggelegd in de hemelen" (Kolossenzen 1:3vv; vgl. Romeinen 1:8; 1 Korinthe 1:4; Efeze 1:15v; Filippenzen 1:4v; 1 Thessalonicenzen 1:2-10; 2 Thessalonicenzen 1:3vv; 2 Timoteüs 1:2vv; Filemon 4vv). Deze teksten zijn niet af te doen als louter beleefdheidsfrasen.

Paulus weet van gaven en vruchten van de Geest. In 1 Korinthe 12:4-11 is een hele lijst *charismata* te vinden: spreken met wijsheid en met kennis, geloof en genezingen, werking van krachten en profetie, het onderscheiden van geesten, het spreken in tongen en de vertolking daar

van. Dat alles is blijkbaar in de gemeente aanwezig. Paulus noemt dat alles uitvoerig en bij naam. Het zijn gaven om God te dienen, tot opbouw van de gemeente en tot dienst aan de wereld. Paulus moge dan bekend staan als de prediker van de rechtvaardiging van de goddeloze, in zijn correspondentie ligt dat genuanceerder; daar klinkt de ambivalentie van licht en donker in het concrete bestaan door en de spanning die daarmee samenhangt (Romeinen 7:13vv).

Tot slot kan gewezen worden op het boek Openbaring waar de rechtvaardige daden van de heiligen het blinkende en smetteloos fijne linnen kleed vormen waarmee de bruid zich tooit in afwachting van de komst van de bruidegom en de bruiloft van het Lam (Openbaring 19:8).

We moeten derhalve concluderen dat een louter donkere toonzetting over mensen en hun bestaan tekort doet aan belangrijke elementen van het getuigenis van de Schrift. Over mensen, hun relaties, hun gedachten, woorden en daden spreekt de Schrift niet alléén in een negatieve toonzetting. De Schrift spreekt van Genesis tot en met Openbaring ook over de rechtvaardigheid van mensen, van hun geloof, hoop en liefde. Als gevolg daarvan kan en mag de prediking de hoorders ook niet alleen ter sprake brengen in termen van te verzoenen schuld, particuliere en collectieve deficiënten en zonde.

3.2 Vragen vanuit de geloofspraxis/existentie

Naast het gegeven dat de dominante plaats van de donkere toonzetting tekort doet aan de veelkleurigheid van het getuigenis van de Schrift doet een dergelijke toonzetting eveneens tekort aan de ambivalentie in het dagelijkse bestaan (Lindijer 1979:51-54; Lange 1982:12; Dingemans 1986:66-76; Dingemans 1991:63v; Dingemans 2000:322-331). Hoorders zijn niet alleen falende zondaren, maar ook mensen die zich door Gods inzettingen en geboden laten gezeggen, al is het "een klein begin van gehoorzaamheid" (Zondag 44 HC). Mensen richten dagelijks (onherstelbare) schade aan, ze kunnen er zelfs behagen in scheppen om te vernietigen, te kleineren en te vernederen. En tegelijk zijn er mensen die mooie muziek en schilderijen maken, mensen die relaties op een integere wijze onderhouden, mensen die lekker koken, mensen die op liefdevolle wijze zorgen voor hun kinderen en/of hun ouders. Mensen kunnen zelfzuchtig uit zijn op eigen belang en het vermeerderen van de eigen roem. Daarnaast zijn er bemoedigende en ontroerende verhalen van trouw aan een naaste die dat behoeft, burens die voor elkaar instaan, vrienden die elkaar opvangen en pastoraat als "omzien naar elkaar" in de meest elementaire vorm.

4 DE AMBIVALENTIE VAN DE MENS

4.1 Zondaar en rechtvaardige

Op basis van het voorgaande moet gesteld worden dat over het concrete bestaan van mensen met twee woorden moet worden gesproken: wij zijn (op een verwarrende manier) zowel zondaars als rechtvaardigen. Een mens is een ambivalent wezen. Voor een theologische kwalificatie van deze ambivalentie sluit ik aan bij de betekenis die het werkwoord “heiligen” in het Oude Testament van huis uit met zich meedraagt. Heiligen heeft daar te maken met een lading energie met hoge spanning. Het slaat op verhoogde en vernieuwde levenskracht. Het is de energie die iemand nodig heeft, weet aan te boren of aangereikt krijgt om het leven te leven. Het is de kracht om dóór te kunnen zetten tegen weerstanden in. Heiligen heeft te maken met de volmacht van Godswege om in strijd en aanvechting de eigen identiteit te bewaren en de eigen eer hoog te houden (Den Dulk 1998:115-130). Het gaat om de aangeboorde of geschonken kracht om tegen alle saboterende, ontmoedigende en ontluisterende mechanismen in, de menselijke waardigheid - de eigen of die van een naaste - hoog te houden. Heiliging heeft ook betrekking op het doordese-men van de dagelijkse praktijk. In dat gebeuren zijn zelfs de kookpotten in de keuken en de bellen van paarden betrokken (Zacharia 14:20). Gods heiligheid is de kracht die een mens meezuigt, meelokt, verleidt om deel te nemen aan de beweging van Gods heiligheid in de wereld.

Hoorders in de kerk ervaren op hun eigen wijze iets van die kracht. Ook zij hebben gewerkt met de toevertrouwde talenten. En sommigen zijn er door Gods kracht in geslaagd om er – net als in de gelijkenis – vijf bij te verdienen. Het is aan de prediking om in de werkelijkheid van de hoorders aan te wijzen waar die voetsporen van Gods aanwezigheid zijn te zien (Buttrick 1987:18). Prediking heeft hier iets van het werk van Adam na de schepping: naam geven aan Gods daden in en door mensen (Hilkert 1998).

4.2 Omgang met de Heer

Ook de relatie van de hoorders met de Heer is getekend door een (verwarrende) ambivalentie: zij willen zich wel én niet toevertrouwen aan Gods genade, hun bestaan beweegt zich tussen verzet en overgave (Bonhoeffer 1972), tussen verbergen en verlangen (Muus Jacobse). Het is aan de prediking om deze dubbelheid, deze ambiguïteit te benoemen en daarbinnen op evenwichtige en gezonde wijze te (s)preken over zowel volbracht gerechtigheid als over schuldig falen, over recht en onrecht, over geestelijke rijkdom en armoede.

Op hun weg door het leven ervaren de hoorders “soms – even” (Huub Oosterhuis) ook iets van Gods Koninkrijk en zijn gerechtigheid,

hetzij door de concrete gerechtigheid die zij anderen zien voltrekken, hetzij door de gerechtigheid waar zij zelf part en deel aan hebben. Voor dit artikel laat ik de overweging onaangeroerd dat een prediking die mensen alleen in een negatief daglicht zet ook onderdrukkende trekken in zich heeft ten opzichte van de hoorders. Door de hoorders louter aan te spreken op hun schuld, kunnen zij afhankelijk gemaakt worden van de (machtige) kerk als heilsinstituut en haar ambtsdragers.

4.3 Daders en slachtoffers

Binnen de genoemde ontwikkelingen van de reformatorische prediking wordt een generaal oordeel over alle hoorders geveld: zij zijn allen zondaars. Tegelijk predikt zij dat alle gelovigen delen in Gods vergeving en bij voorbaat vrijgesproken zijn van Gods oordeel over onrecht. Voor de weerbarstige praktijk van de menselijke existentie is een dergelijke redenering echter te algemeen. Daders en slachtoffers worden op deze wijze met één en dezelfde kam geschoren. Slachtoffers voelen dat als oneerlijk omdat plegers van het kwaad er zo wel erg makkelijk vanaf komen. Zo worden fundamentele noties van de Schrift veronachtzaamd waarbij de machthebbers en onderdrukkers worden aangepakt, en machtelozen, slachtoffers worden gered. Nog steeds is er bloed van Abel dat tot hemel roept om recht, om oordeel. Daders en slachtoffers mogen derhalve niet met één en dezelfde kam worden geschoren.

Het differentiëren tussen gepleegd onrecht en volbracht gerechtigheid zoals hierboven aangegeven, biedt de prediking de mogelijkheid recht te doen aan het besef dat er zowel daders als slachtoffers onder de hoorders aanwezig kunnen zijn. God laat de zon van zijn goedheid over beiden opgaan (Mattheüs 5:45). Beiden delen in het geheimenis van Gods ontferming. Na zijn broedermoord krijgt Kaïn te maken met het oordeel Gods (Genesis 4:11). Daarnaast krijgt Kaïn een teken dat hij onder de bescherming Gods blijft (Genesis 4:15). Maar daarmee kunnen daders en slachtoffers nog niet over één en dezelfde homiletische kam worden geschoren. De prediking heeft de daders op te roepen tot bekering: "Zondig niet meer" (Johannes 5:14). Ze hebben zich te onthouden van dat wat zich buiten de invloedssfeer van de Heer bevindt (Handelingen 15:20). Slachtoffers mogen evenwel rekenen op begrip, solidariteit en bemoediging. De prediking mag daders en slachtoffers niet op één hoop vegen. Daarbij is de positie van vrouwen in een door mannen gedomineerde (kerkelijke) wereld een extra punt van aandacht (Bond 1999:29-37).

De prediking dient hier met zorg te formuleren om te voorkomen dat slachtoffers met onterechte en ongezone schuldgevoelens worden opgezadeld vanuit een theorie over de algemene zondigheid van alle mensen (Lindijer 1979:75-90).

Wanneer recht wordt gedaan aan de ambivalentie van het bestaan en de spanning van recht en onrecht, kan de prediking van schuld juist weer een gezonde en evenwichtige plaats krijgen en mogelijk haar scherpste weer herkrijgen. Door recht te doen aan de ambivalentie, kan de prediking juist een ruimte scheppen waar een woord tegenover de hoorders kan klinken. In een dergelijk geval moet wel aan de prediker te voelen, te merken, te proeven zijn dat dat woord ook door hem zelf heen snijdt, merg en been van elkaar scheidt (Hebreeën 4:12) "Prophets express the judgment of God, and they experience it in their own life. And, similarly, they not only proclaim God's forgiveness and empowerment, but know it first hand" (Ward 1995:12). Wanneer dat niet het geval is, is er sprake van "goedkoop oordeel".

4.4 Gebrokenheid en zegen

Het massieve gebruik van het credo van de rechtvaardiging van de goddeloze moet ook in een tweede richting worden verbreed. Niet alle negatieve ervaringen van de hoorders zijn op de noemer van schuld – hetzij als dader hetzij als slachtoffer – te brengen. Er is ook gebrokenheid, verdriet, lijden, pijn, gemis, pech. Dat zijn negatieve ervaringen die zich aan mensen opdringen buiten hun directe, eigen verantwoordelijkheid of schuld om. De ervaringen van Jozef op weg naar Egypte van Job, van Jeremia en van de dichter van Psalm 22 zijn niet (alleen) te duiden met de notie schuld. Daar is ook lijden aan het gebroken en breekbare bestaan.

Daar staat tegenover dat mensen ook gelukkig en verrukt kunnen zijn om wat hen zomaar in de schoot valt aan geluk en plezier, zonder dat zij daar zelf de hand in hebben gehad: een zonsondergang met adembenemende kleuren, een mooie zomeravond vol licht en aangename warmte, een wandeling langs het strand of door het bos die verfrissend werkt voor ziel en lichaam, verrassend bezoek van vrienden of familie, een meevaller op het werk, geluk in relaties. Vanwege dat alles kunnen mensen vervuld worden met eerbiedige verwondering om al dat goede; het ontlokt een loflied in vele toonaarden.

Wanneer mensen God in verband brengen met dit onverwachte, niet door eigen inspanningen verdiende geluk en voorspoed spreken ze van zegen (Westermann 1968). De prediking schept een ruimte waarbinnen het tot een waardering kan komen van het gewone leven (Miskotte 1939, 9-28), van het goede dat het alledaagse bestaan heeft te bieden. Zo kan de prediking de hoorders uitnodigen tot de lofzang om deze zegen, deze gaven Gods gaande te houden, wetende dat de Heer op die lofzangen troont (Psalm 22:4). In het geheel van de liturgie kan de prediking ook de opmaat voor de lofzang zijn.

En tegelijk weten hoorders ook van de onverwachte bomkraters van verdriet, een ziekte die zomaar toeslaat, het lichaam dat het zonder

duidelijke oorzaken laat afweten, relaties die breken, een overstroming, een windhoos, een brand. Het leven en relaties kunnen mensen bij de handen afbreken. Het is alsof een vloek iemand treft. En dan geen vloek in de zin van een bewust door God geplande en voorziene actie tot onheil van de mens. Maar vloek als het anonieme ongeluk, het kwaad dat mensen zonder reden of oorzaak treft (Kushner 1983).

In de westerse cultuur strijden voorspoed, welvaart en geluk om voorrang. Die cultuur heeft het liever niet over de ongerijmdheden van het leven (Veltkamp & Van der Zee 1994). Daarbinnen heeft de prediking die ervaringen juist recht te doen. Dat kan wanneer de klacht en scepsis zoals die in de Schrift tot klinken komen hun plaats (her)krijgen. Dat is allereerst van belang om recht te doen aan mensen die te maken hebben met de harde randen van het gebroken bestaan. In het midden van de gemeente mogen de bittere vragen ten volle klinken: "Waarom overkomt ons dit?", "Slaapt God?", "Waar is Gods hand in de geschiedenis?" Door deze vragen van de enkeling in de gemeente tot klinken te brengen, vraagt de prediking om daadwerkelijke solidariteit; immers als één lid lijdt, lijden alle leden mee (1 Korinthe 12:26). Deze vragen hoeven niet direct beantwoord te worden omdat zij niet te beantwoorden zijn. In de prediking mogen deze vragen wel vrijmoedig gesteld worden. Door de vragen uit de anonimiteit te halen, treedt er al verlichting op en erkenning van hen die deze vragen in hun hart stellen. De prediking bemoedigt mensen om met deze vragen te leven en op zoek te gaan naar een antwoord (Grözinger 1992:209-218).

Zo kunnen de woorden "Wat is de mens, dat Gij zijner gedenkt" aan de ene kant vol ontzag en verwondering klinken (Psalm 8:5). Het is de verwondering dat de mens in dit onmetelijke heelal, in deze peilloze ruimte méér is dan een stofje aan weegschaal. Dan staat er een uitroep-teken achter de uitdrukking (Kraus 1979: 185v). We worden niet alleen gezien door God maar ook hoog geacht. Diezelfde menselijke woorden, gericht tot dezelfde God kunnen echter ook in een verwijtende context klinken (Job 7:17-18). Dan klinkt het verbitterd tot God: "Wanneer zult Gij eindelijk uw blik van mij afwenden, mij loslaten, zodat ik mijn speeksel kan wegslikken?" Hier is de uitdrukking van een bijtend vraagteken voorzien (Noort 1986:14v). Deze twee uitspraken zijn niet te harmoniëren tot één geheel. Juist in hun onderlinge spanning weerspiegelen ze de uiteenlopende ervaringen waarmee het leven zich kan aandienen. De prediking heeft recht te doen aan beide polen van de existentie zonder die onder één alomvattende dogmatische of confessionele noemer te brengen.

Daarmee heeft de prediking een theologisch wapen in handen om een bijdrage te leveren aan het doorbreken van de waan van het gave leven. Daartegenover kan zij juist een gezond besef voeden van de eendigheid en de breekbaarheid van het bestaan. De prediking binnen de

christelijke context heeft daar een gezonder boodschap te bieden dan menig modieuze goeroe.

4.5 Samenvatting

De ambivalente ervaringen op allerlei terreinen van het dagelijkse bestaan en het geloofsleven zijn de coördinaten waarbinnen het concrete leven wordt geleefd. Daarom behoren zij tot de theologische antropologie waar ook de prediking mee heeft te rekenen. Dat betekent dat de antropologie in elk geval in twee richtingen verbreding verdient.

Allereerst kan de hoorder niet louter en alleen ter sprake komen onder de noemer van het schuldige falen; de prediking moet ook recht doen aan het element van eerbiedige gehoorzaamheid en volbrachte gerechtigheid door de hoorders, hoe fragmentarisch dat ook zijn beslag krijgt. Binnen dit element moet tevens onderscheid worden gemaakt tussen hoorders die dader zijn van onrecht en hen die daar slachtoffer van zijn. In de prediking weerklinkt de echo van het tweesnijdende zwaard dat overleggingen en gedachten des harten van elkaar scheidt (Hebreë 4:12).

Daarnaast moet de prediking in een andere richting differentiëren. Ze kunnen de negatieve ervaringen van lijden en verdriet niet onder de ene noemer van te verzoenen schuld geplaatst worden; de mens is niet alleen zondaar, hij is ook bedelaar (Noordmans 1980:15-26). Het is theologisch, pastoraal, homiletisch en liturgisch onverantwoord schuldig falen aan de ene kant en nood waaraan een mens lijdt aan de andere kant met elkaar te verwarren of op één hoop te gooien (Van Nijen 1998:181). Dat levert preken op die deprimerend werken (Heitink 1989).

5 INTENTIE VAN DE PREDIKING

In de Schrift getuigen mensen van hun geloofs- en levenservaring. Ze loven God omdat ze redding en heil hebben ervaren of ze klagen over het uitblijven van Gods hulp en bijstand, momenten waarop God ver weg is of lijkt. Ze weten van daden van recht en gerechtigheid en ze weten van hun schuldige falen. Temidden van die veelkleurige levenservaringen beogen de dichters, zangers en vertellers die in de Schrift aan het woord zijn, het geloof van hun hoorders en lezers in de Heer te verdiepen en te versterken. Ze willen de hoorders plaatsen onder het regime van Gods genadige heerschappij. Deze getuigenissen zijn als gezaghebbend (canoniek) door de geloofsgemeenschap aanvaard. Hier lopen ervaring en openbaring hand in hand.

Prediking naar aanleiding van deze teksten zal recht moeten doen aan deze oorspronkelijke intentie. Prediking richt zich tot het hart van de hoorders (Jesaja 40:2) en is naar zijn aard dan ook steeds gericht op het verdiepen en versterken van de geloofservaring van de hoorders. Hoor-

ders willen "iets aan de preek hebben". Daarmee vragen zij dat de preek de ontmoeting mogelijk maakt van de werkelijkheid van hun eigen bestaan en de werkelijkheid van de HEER. De preek poogt een ruimte te scheppen waarbinnen de hoorders iets van God zelf kunnen ervaren. Prediking kan dan ook niet volstaan met een literaire uitleg van de woorden of een historische beschrijving van het gebeuren van de tekst. Prediking kan ook niet opgaan in een leerstellige uiteenzetting of een moralistisch betoog. De prediking is gericht op en zij hoopt op een aanraking van het schepsel door de Schepper. In de ruimte van die aanraking mag een mens ontdekken dat hij met al zijn zoeken naar het geheim van het bestaan, reeds een door God gevonden en gekend mens is (Psalm 139; 1 Korinthe 13:13; vgl. Rootmensen 1993:222v). Daar valt elke zelfgenoegzaamheid, zelfhandhaving en arrogantie weg en komt er ruimte voor een ootmoedig en vrijmoedig wandelen met de Heer. In die uitdrukking klinkt iets door van een innige vertrouwelijkheid, waarmee het diepste fundament van ons bestaan is aangeduid.

Het getuigenis van de Schrift tekent de Heer als een God die in een persoonlijke relatie met mensen treedt, een verhouding van beloven en geloven, van trouw en vertrouwen. In geboden en beloften, in uitredding en gericht betoont deze God zich als de God-met-ons, als de Bondgenoot, de God die zich uit vrije genade naar mensen toewendt om ons tot de Zijnen te maken. "Er ist seinem Wesen nach Gott-in-Zuwendung" (Weber 1972/I:449). "Es war deutlich geworden, daß at. Glaube Jahwe nur als den sich seiner Welt zuwendenden Gott kennt" (Zimmerli 1978:49).

Met veelkleurige woorden en beelden drukken de dichters, vertellers en profeten iets uit van een ongedachte en onverwachte ontmoeting met de Allerhoogste. Ze wisten zich als een "jij" aangesproken door een "Ik". Ze hebben deze ontmoeting als heel reëel en heel persoonlijk ervaren als was het een ontmoeting van mens tot mens. Daarom kunnen ze ook niet anders dan heel concreet, heel menselijk over de ervaring van die ontmoeting spreken en getuigen (Bouhuijs & Deurloo 1967:126vv).

Als de Schrift, en met name het Oude Testament, spreekt over Gods ogen, zijn mond of zijn neus dan vertellen ze wat ze van en aan deze God hebben ervaren. Het zijn woorden met twee kanten. Van de zijde van God bezien zijn het werkwoorden, daad-woorden. Van de zijde van de mens duiden ze op ervaringen met deze God. Wanneer gesproken wordt van Gods oren, dan wordt getuigd dat deze God één en al oor is. Mensen hebben ervaren dat deze God luistert. Wanneer gezegd wordt dat Hij handen heeft, dat getuigen mensen van ervaringen van daadwerkelijke redding.

6 HOMILETISCHE OPERATIONALISERING

6.1 Gods genadige regime

De prediking beoogt bij de hoorders het vertrouwen te voeden dat we leven onder het genadige regime van de Heer, een God die ons ziet en hoort. Hoorders hoeven zich met hun schuld (Genesis 3) en hun kwetsbaarheid (Psalm 4:1) niet te verbergen voor Hem. Hij is vertrouwd met ons gaan en ons liggen (Psalm 121), Hij kent ons van voren en van achteren (Psalm 139). Hij kent ons beter dan we onszelf kennen. Hij kent zijn maaksel, weet wat er van te wachten is (Psalm 103). Vluchten kan niet meer. Zelfs aan het uiteinde der aarde komen we deze God weer tegen (Jona). Maar we hoeven ook niet langer te vluchten. Juist wanneer we uitgeput zijn van onze vluchtwegen mogen we zeggen - al of niet cynisch - "Ik wist wel dat U een God bent die groot van goedertierenheid is" (Jona 4:2). Dat geldt voor ons eigen bestaan en tot onze verwondering - soms ook tot onze irritatie - voor anderen, tot aan de uiteinden der aarde.

Dit genadige "ja" van de Heer is de basis van alle spreken over en tot hoorders temidden van de ambivalentie van het bestaan. De getuigen van de Schrift bieden een breed spectrum aan beelden en metaforen om de geborgenheid van mensen bij de Heer aan te duiden. Bij de Heer zijn mensen veilig als op een rots (Psalm 18:3, 47; Jesaja 44:8), onze naam is in zijn handpalm geschreven (Jesaja 49:16), Hij verbergt ons in het verborgene van zijn tent (Psalm 27:5).

Hij weet wat maaksel we zijn: een kwetsbare bloem in de hete wind (Psalm 103:14v). Maar deze God is barmhartig en genadig, lankmoedig en rijk aan goedertierenheid (Psalm 103:8v). Zijn genadige "ja" betekent dat Hij van doen wil hebben met onze ambivalentie, dan Hij deelgenoot wordt van het concrete bestaan van mensen. Die bemoeienis is er bij de Heer altijd al geweest. De christelijke kerk belijdt dat deze condescendentie (Berkhof 1985:111-121) in het leven en sterven van Jezus van Nazareth vlees is geworden. Door en in Jezus Christus worden gelovigen uit de volkeren uitgenodigd om het Israël na te zeggen: de Heer heeft ook onze namen in zijn handpalm geschreven. In dat vertrouwen kunnen we leven en mogen we sterven. Hij draagt ons bestaan door de diepten heen, zelfs tot over de grens van de dood (Psalm 68:20v). De grondtoon van de prediking zal bepaald worden door dit grondeloze ja in ons midden (Miskotte 1956: 151-155).

6.2 Oproep om ootmoedig te wandelen met de Heer

De preek roept de hoorders op tot eerbiedige liefde en ootmoedig wandelen met deze God (Micha 6:8). Tijdens dat wandelen mogen de weggenoten weten van een schaduw aan hun rechterhand (Psalm 121:5). Dat

geldt zowel voor de wandeling langs grazige weiden als die door de donkere dalen (Psalm 23). De getuigen van Oude en Nieuwe Testament roepen ons op te komen schuilen onder de beloften van Israëls God. Daar is ruimte voor de oproep van Paulus: "Weest in geen ding bezorgd, maar laten bij alles uw wensen door gebed en smeking met dankzegging bekend worden bij God" (Filippenzen 4:2v).

Dit wandelen met God, deze aandacht voor de verloren innerlijkheid, kan tegenkrachten ontwikkelen in een afgeplatte cultuur van tellen, meten en wegen. Het is immers een wandelen op de weg van Christus.

6.3 Ruimte voor het loflied

In de omgang met Israëls God komt er ruimte voor het loflied. In de psalmen is een uitbundige huldigen van de Heer te horen; de vijf te onderscheiden bundels in het boek der psalmen sluiten allen doxologisch af. Viermaal betreft het een kleine lofprijzing (Psalm 41:14; 72:18v; 89:53; 106:48). Psalm 146 tot en met 150 vormen een grootse finale van het boek der psalmen als geheel. De prediking nodigt de hoorders uit om dankbaar met deze lofprijzing in te stemmen. "We komen een revêrence, een sierlijke, bevallige kniebuiging maken voor onze Schepper" (Van Ruler 1972b:35).

In prediking en liturgie mag het loflied klinken om alles wat we met eigen inspanning verdienen en bereiken én wat ons zonder eigen inspanningen in de schoot valt. Het gaat om het samenbrengen van de vissen die we zelf hebben gevangen en die de Heer heeft bereid (Johannes 21:9,10). Al die momenten waarop mensen ervaren dat het licht zoet is, dat liefde en vriendschap dierbaar zijn, dat er in de wereld een plek is waar het goed is om te wonen. Het gaat om alle ervaringen die voor dichters en zieners, profeten en priesters, vertellers en richters aanleiding waren om God lof toe te zingen.

In een cultuur van maken en plannen vraagt het loflied aandacht voor de dimensie van het geschenk van Godswege in het individuele bestaan en het geheel van de menselijke geschiedenis. De prediking geeft stem aan de dankbaarheid en waardering voor het goede van het aardse leven in al zijn facetten (Van Ruler 1971:57vv; Van der Velden 1984:193-212). Het gaat om het ervaren van de goedgunstigheid van de Heer in het land der levenden (Psalm 25).

6.4 Bemoediging tot volharding

De omgang van mensen met Israëls God wordt niet altijd gekenmerkt door stille wateren en de rustige weiden; de troostvolle stok en staf zijn niet altijd te ervaren. Er is niet altijd reden om een loflied te zingen. Dat kan komen omdat het bestaan van de hoorders is beschadigd. De prediking heeft recht te doen aan de ervaring van mensen dat God zo al niet

afwezig *is* dan toch afwezig *lijkt*. Er is zoveel wat Gods beloften weer-spreekt. We vertellen ons aan allerlei bittere raadsels en ervaringen. Hoorders kunnen te maken hebben met ziekten, tegenstand in het leven, beproeving. Ze weten hoe een mens vernalen kan worden door de systemen van bureaucratie en technocratie. Juist de getuigen van Oude en Nieuwe Testament weten van het “woeden van de vijanden” (Psalm 2:1v).

De prediking doet recht aan deze ervaringen door in de eerste plaats de raadsels eerlijk en open te benoemen. Vervolgens zal de predikant de gemeente oproepen tot onderlinge solidariteit. Want waar één lid lijdt, lijden alle leden (1 Korinthe 12:26).

Temidden van die ervaringen zegt de prediking de hoorders vervolgens aan dat er een schuilplaats is bij de Allerhoogste (Psalm 91:1a). Ook wanneer zij daar weinig of niets van ervaren, wanneer de levenservaringen donker zijn, zegt de prediking de hoorders aan dat zij zich met hun nachten bevinden in de schaduw van de Almachtige (Psalm 91:1b). Vanuit dat weten voedt de prediking het uithoudingsvermogen van de hoorders, en roept hen op de nacht te verdragen en mens te blijven in de beproevingen, aanvechtingen en verzoeken. Het “wandelen voor Gods aangezicht” houdt ook in “leven in raadselen”, raadselen die pas zullen worden ontneveld aan het einde der tijden. Tot het zover is voedt de prediking de hoop op God (Psalm 42/43).

6.5 Pleitbezorger voor de gebrokenen van hart

Hoe houden mensen hun geloof dat God barmhartig en genadig is een beetje heel wanneer zij de krant lezen of in hun eigen bestaan om zich heen kijken? De concrete levenservaring roept indringende vragen op. Het lijkt wel of God zich slapende houdt. Waarom staat Hij niet op? De prediking kan en mag die vragen niet dichtsmeren of tot berusting oproepen. In die zin is de prediking bepaald meer dan een herhaling van wat er in de krant staat. Zij noemt weliswaar deze gebeurtenissen maar ze doet dat om deze te omlijsten met woorden van en namens God. De ervaringen worden ingekaderd, opgenomen in het grote geheel van Gods heilzame geschiedenis met mensen.

De prediking biedt juist een mogelijkheid om de weerbarstigheid van het bestaan recht te doen. De prediking kan plaatsvervangend roepen tot God, de nood voor Hem uitspreiden zonder dat daar direct antwoorden, een wereldbeschouwing of een filosofie overheen wordt gelegd. Het Oude Testament legt het gekreukte bestaan voor Gods aangezicht neer. Op die basis spreidt de prediking de hele verschrikkelijke werkelijkheid voor Gods aangezicht uit en zegt als het ware: “Kijk nu eens wat er allemaal van terecht komt” (vgl. 2 Koningen 19:14-19). De rauwe ervaringen roepen “Waarom?”, “Hoe lang?”, “Slaapt Gij?”, “Sta op”, “Waa-

op", "Hoor", "Zie". Hier hoeven we niet zachtzinnig met God om te gaan. "Zodoende wordt het kind van God tot 'His majesty's most royal opposition' en staat de mens zijn mannetje tegenover God" (Van Ruler 1971:106; vgl. Rothuizen 1988: 125).

De prediking gaat - als "Anwalt der (leidende) Hörer" (Ernst Lange) - naast Job, naast de dichter van Psalm 22, naast de lijdende Knecht des Heren en naast Jeremia staan in het requisitoir tegenover God: "God wat doet U nu? U doet het verkeerd!" De prediking roept God ter verantwoording, beroept zich op God tegen God (Job 16:19-21). Daarbij houdt de prediking de kans open dat ze eerdaags de hand op de mond moet leggen "Wou de bediller twisten met de Almachtige? De aanklager antwoorde daarop!" (Job 39:35). Zolang er mensen zijn die door medemenssen of door het leven worden gemangeld, mag de prediking echter niet vooruitlopen op dat moment en zich de mond niet laten snoeren (Van de Beek 1986:115). We leggen de chaotische levenservaringen in de hand van een God die niet altijd is te zien of te ervaren, een God die in de geschiedenis voetstappen heeft gezet en die we op grond van die voetstappen toch vertrouwen, ook nadat we Hem hebben aangeklaagd of zelfs nadat Hij is veroordeeld. Dat laatste beschrijft Elie Wiesel op indrukwekkende manier (Wiesel 1987). De gelovige leeft van dit "en toch".

De worsteling van Jakob te Pniël tekent dat een mens nooit onbeschadigd uit dat gesprek of gevecht tevoorschijn komt (Genesis 32:24-32). In dat gesprek en gevecht kan wel aanvaarding worden geboren hetgeen iets anders is dan doffe berusting. Aanvaarding is actief, geboren uit het wandelen of worstelen met God aan de ene kant en het besef van geborgenheid bij Hem aan de andere kant. Verzet en overgave zijn de twee constitutieve polen in de omgang tussen de mens en God (Bonhoeffer 1972).

6.6 Solidariteit met lijdenden

De eerste ontmoeting van Job met zijn vrienden is een zwijgende ontmoeting. Zeven dagen en nachten - een scheppingsverhaal lang - treuren ze om hun vriend omdat ze zien dat zijn lijden zeer groot is. In het verlengde daarvan vraagt de prediking solidariteit van de hoorders met de hedendaagse Job, veraf en dichtbij. De prediking roept de hoorders op om te "wenen met de wenenden" (Romeinen 12:15). De zaligsprekingen (Mattheüs 5:1vv) zijn niet alleen te lezen als belofte maar ook als gebod. De hoorders worden opgeroepen om zich niet blind te staren op succes, macht, glamour en glitter, om zich niet mee te laten slepen door de wereld van de televisie-soaps. Het getuigenis van Israël en van de gemeente van Jezus Christus vragen om een open oor, open ogen en een ontvankelijk hart voor hen die geen helper en geen mond hebben (Psalm 146). Deze insteek kan ook voorkomen dat de prediking een te enge blik

krijgt op het individuele zieleheil van de hoorders. De prediking heeft een diaconale en een maatschappelijke component.

Literatuur

- Albrecht, H 1982. *Arbeiter und Symbol. Soziale Homiletik im Zeitalter des Fernsehens*, München: Chr. Kaiser.
- Allen, R J 1998. *Interpreting the Gospel. An Introduction to Preaching*, St. Louis: Chalice Press.
- Bakker J T et al 1988. *Levenslang wachten op U. Teksten over de Godsvraag in deze tijd*, Kampen: Kok.
- Barth, K 1953. *Kirchliche Dogmatik IV/1*, Zollikon-Zürich: Theologische Verlag.
- Beek, A van de 1986. Om de levende God, in: Beek A van de et al, *Nogmaals: Waarom?*, 105-123. Nijkerk: Callenbach.
- , 1992. *Rechtvaardiger dan God. Gedachten bij het boek Job*, Nijkerk: Callenbach.
- Berkhof, H 1985. *Christelijk geloof. Een inleiding tot de geloofsleer*, Nijkerk: Callenbach.
- Bouhuijs, K & Deurloo, K A 1967. *Taalwegen en dwaalwegen*, Amsterdam: Ten Have.
- Bond, L S 1999. *Trouble with Jesus. Women, Christology and Preaching*, St. Louis: Chalice Press.
- Bonhoeffer, D 1972. *Verzet en overgave*, Baarn: Ten Have.
- Bos, R 1992. *Identificatie-mogelijkheden in preken uit het Oude Testament*, Kampen: Kok.
- Brueggemann, W 1997. *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis: Fortress Press.
- Buttrick, D 1987. *Homiletic. Moves and Structures*, London: SCM Press Ltd.
- Childers, J 1999. *Performing the Word. Preaching as Theatre*, Nashville: Abingdon.
- Craddock, F 1992. *Preaching*, 12th Edition, Nashville: Abingdon.
- Dannowski, H W 1985. *Kompendium der Predigtlehre*, Gütersloh: Gütersloher Verlag.
- Davies, H G 1958. *Design for Preaching*, Minneapolis: Fortress Press.
- Dijk, K 1955. *De dienst der prediking*, Kampen: Kok.
- Dingemans, G D J 1986. *In de leerschool van het geloof. Mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijke vormingswerk*, Kampen: Kok.
- , 1991. *Als hoorder onder de hoorders. Een hermeneutische homiletiek*, Kampen: Kok.
- , 2000. *De stem van de Roepende. Pneumatologie*, Kampen: Kok.
- Dulk, M den 1998. *Vijf kansen. Een theologie die begint bij Mozes*, Zoetermeer: Meinema.
- Eslinger, R L 1995. *Narrative and Imagination. Preaching the Worlds that Shape us*, Philadelphia: Fortress.
- Geest, H van der 1978. *Du hast mich angesprochen. Die Wirkung von Gottesdienst und Predigt*, Zürich: Theologische Verlag.
- Gräb, W 1988. *Predigt als Mitteilung des Glaubens*, Gütersloh: Gütersloher Verlag.
- Grözinger, A 1992. Die Predigt soll nicht Antwort geben, sondern Antworten finden helfen, *Theologica Practica* 27, 209-218.
- Heggen, F J 1989. "Vrees niet, want zie, ik verkondig u een blijde boodschap die bestemd is voor heel het volk" (Lk. 2,10). *Praktische Theologie* 16, 553-539.
- Heitink, G 1989. Preken die deprimerend werken, *Praktische Theologie* 16, 523-539.

- Hermelink, J 1992. *Die homiletische Situation. Zur jüngeren Geschichte eines Predigtproblems*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Hilkert, M C 1998. *Naming Grace. Praching and the Sacramental Imagination*, New York: Continuum Publishing Company.
- Hoekstra, T 1975. *Gereformeerde Homiletiek*, derde druk. Amsterdam: Ton Bolland.
- Holladay, W 1995. *Long Ago God Spoke. How Christians May Hear the Old Testament Today*, Minneapolis: Fortress Press.
- Immink, F G 1998. Schuldbelijdenis en decaloog, in: Oskamp P & Schuman, N A 1998:185-194.
- Kraus, J H 1979. *Die Psalmen* (BKAT XV/1), Neukirchen: Neukirchener Verlag.
- , 1979. *Theologie der Psalmen* (BKAT XV/3), Neukirchen: Neukirchener Verlag.
- Kushner, H S 1983. *Als 't kwaad goede mensen treft*, Baarn: Ten Have.
- Laan, J H van der 1991. *Ernst Lange en de prediking*, Kampen: Kok.
- Lange, E 1982. *Predigen als Beruf, Aufsätze zu Homiletik, Liturgie und Pfarramt*, München: Chr. Kaiser Verlag.
- Lindijer, C H 1979. *Schuld en pastoraat*, 's Gravenhage: Boekencentrum.
- Long, T G 1996. Learning to Speak of Sin, in: T.G. Long / E. Farley (ed.) 1996: 91-103.
- Long T G & Farley E (ed.) 1996, *Preaching as a Theological Task*, Louisville: Westminster John Knox Press.
- Luther, H 1983. Predigt als Handlung. Überlegungen zur Pragmatik des Predigens, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 80.
- , 1992, *Religion und Alltag. Bausteine zu einer Praktischen Theologie des Subjekts*, Stuttgart: Radius-Verlag GmbH.
- Miskotte, K H 1939, *Het gewone leven. In den Spiegel van het boek Ruth*, Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland.
- , 1956. *Als de goden zwijgen. Over de zin van het Oude Testament*, Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland.
- , 1982a. Het priesterlijke in de prediking, in: Miskotte, K H 1982b:248-254.
- , 1982b. *In de Waagschaal* (Verzameld Werk 1), Kampen: Kok.
- Müller, H M 1996. *Homiletik*, Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Müller, K 1994. *Homiletik. Ein Handbuch für kritischen Zeiten*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet.
- Nembach, U 1996. *Predigen heute – ein Handbuch*, Stuttgart-Berlin-Köln: Kohlhammer.
- Noordmans, O 1980a. Zondaar en bedelaar, in: Noordmans, O 1980b: 13-100.
- Noordmans, O 1980b. *Verzameld Werk 8*, Kampen: Kok.
- Noort, E 1986. *Een duister duel. Over de theologie van het boek Job*, Kampen: Kok.
- Nijen, J J van 1998. Kyrie eleison en Gloria en excelsis, in: Oskamp P & Schuman, N A 1998:176-185.
- Oskamp P & Schuman, N A (red.) 1998. *De weg van de liturgie. Tradities, achtergronden, praktijk*, Zoetermeer: Meinema.
- Ridderbos, J 1955. *De Psalmen* (COT), Kampen: Kok.
- Ridderbos, N H zj. *De Psalmen* (Korte Verklaring), Kampen: Kok.
- Rootmensens, B 1993. *Oases in de woestijn. Over spiritualiteit en ruimte om te leven*, Zoetermeer: Meinema.
- Rothuizen, G T 1988. Kuiser, inniger, woedender ook, in: Bakker J T et al. 1988:116-133.
- Ruler, A A van 1971. *Theologisch Werk III*, Nijkerk: Callenach.
- , 1972a. *Theologisch Werk IV*, Nijkerk: Callenbach.

- , 1972b. *Waarom zou ik naar de kerk gaan*, Nijkerk: Callenbach.
- Velden, M J G van der 1984. *Miskotte als prediker. Een homiletisch onderzoek*, Tweede druk. 's Gravenhage: Boekencentrum.
- Veltkamp H & / Zee I van der 1994. *Het leven rijmt niet. Een verzwegen thema*, Baarn: Ten Have.
- Vos, C J A 1996. *Die volheid daarvan. Homiletiek uit 'n hermeneuties-kommunikatiewe perspektief I & II*, Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.
- Webb, J 1998. *Comedy and Preaching*, St. Louis: Chalice Press.
- Weber, O 1972. *Grundlagen der Dogmatik I*, Neukirchen: Neukirchener Verlag.
- Westermann, C 1968. *Der Segen in der Bibel und im Handeln der Kirche*, Gütersloh: Gütersloher Verlag
- Wiesel, E 1987. *De nacht*, Hilversum: Gooi en Sticht.
- Zimmerli, W 1978. *Grundriß der alttestamentlichen Theologie* 3. Auflage., Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz: Kohlhammer.